

חיים מקבילים

תכנים רבים לפרשת 'ויצא', אך בשורות אלו, מבקש אני להתעכב על תופעה סגנונית או דקדוקית, משעממת אולי, אך מפליאה אותי עד עצם היום הזה. פרשתנו מתחילה בתיאור מסע יעקב מבית הוריו לביתו של לבן הארמי (כח, י): "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע - וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה". הדבר מתמיה. בפרשה הקודמת, 'תולדות', קראנו פעמיים תיאור דומה: "וַיִּשְׁלַח יַצְחָק אֶת יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פָּדְנָה אֲרָם" (כח, ז). "וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֵל אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פָּדְנָה אֲרָם" (כח, ז). בשביל מה חזרה משולשת זאת? כדי להבין את פשט הכתוב, נזקק לעזרתו של רש"י, כך נעשה.

נתאר לעצמנו סרט בו אנו רוצים לספר שתי ביוגרפיות מקבילות המשפיעות האחת על השנייה ותבואנה בעתיד לידי התנגשות. כיצד נעשה זאת? נקרין שני סרטים מקבילים על אקרנים נפרדים? האמנם נוכל אנחנו, ייצורים בעלי תודעה חד-ממדית, להסתכל בשני האקרנים בעת ובעונה אחת? אין לנו ברירה אלא להעביר באופן חלקי את הסיפור האחד, לעבור לשני, לחזור אל הראשון וכו' עד שנגיע להתנגשות הסופית. כך עשתה התורה. היא ספרה לנו בפרשת 'תולדות' את מעשי יעקב וסיימה ביציאתו לחרן: "וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֵל אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פָּדְנָה אֲרָם" (כח, ז). היא עברה מיד לתגובתו של עשו: "וַיֵּרָא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בָּנוֹת כָּנָעַן בָּעֵינָי יַצְחָק אָבִיו... וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל". לאחר מכן, אחרי שסיפרה את ההכרחי על עשו, היא החזירה אותנו לתולדות יעקב, ופתחה במחזור הנוסף בפרשתנו, כשהיא חוזרת על יציאת יעקב. רש"י ביטא זאת בשנינות (כח, י): "שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל, הפסיק העניין בפרשתו של יעקב... ומשגמר חזר לעניין הראשון". כך נוצרו שני צירים של התרחשויות, העתידים להתנגש בפרשת 'וישלח'. והפסוק השלישי? הוא מתרחש בציר התודעה, בעולמו הפנימי של עשו. "וַיֵּרָא עֵשָׂו כִּי בָרַךְ יַצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְשָׁלַח אֹתוֹ... וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֵל אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פָּדְנָה אֲרָם". עשו מהרהר ביציאתו של יעקב, ועובר לעשייה.

כיצד מתוארות שתי שרשראות האירועים? התורה משתמשת בדרך מיוחדת. רצף הפעולות שבעבר מתואר על ידי שרשור פעלים המופיעים בעתיד המלווה בו"ו (ו"ו ההיפוך): "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב... וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה, וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם, וַיֵּלֶן שָׁם... וַיִּקַּח מֵאֲבֵנֵי הַמָּקוֹם, וַיִּשָּׂם מִרְאשֵׁיתוֹ, וַיִּשְׁכֹּב... וַיַּחְלֹם", אחרי חזון הסולם המפסיק את השרשור, נוצר שרשור חדש "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם... וַיִּדָּר יַעֲקֹב נָדָר" וכן הלאה עד בואו לבאר חרן (כט, א-ד): "וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רִגְלָיו - וַיֵּלֶךְ אֲרָצָה בְּנֵי קָדֶם, וַיֵּרָא וְהִנֵּה בָּאָר בְּשָׂדֶה". כאן מופסק השרשור בפועל בעל מבנה שונה: "וַיִּנְאָסְפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֶדְרִים וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאֶבֶן... וַהֲשִׁקּוּ אֶת הַצֹּאן וַהֲשִׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבָּאָר לְמִקְמָה". נחזור אל הסרט הדמיוני שלנו. הגיבור עומד בפני התרחשות החוזרת במקום הזר יום יום, התרחשות שתהיה חשובה בהמשך. לא הוא, ולא אנחנו הצופים, מבינים אותה. כיצד מתאר

זאת המקרא? המקרא שובר את השרשור, העתיד המהופך לעבר מפנה מקום לעבר, המתאר עכשיו הווה מתמיד: "וַיֵּרָא וְהִנֵּה בָּאָר בְּשָׂדֶה... וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הַעֲדָרִים וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאֶבֶן..." בהתבססו על תרגום אונקלוס, מגלה לנו רש"י את משמעות השינוי בהטיית הפעלים: "וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הַעֲדָרִים - רגילים היו להיאסף... כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות". אינני יודע אם הסברו של רש"י נכון. התופעה שהוא תיאר, מאפיינת את הסגנון המקראי.

האם הצלחתי כבר להלאות את קוראי? הם וודאי שואלים את עצמם האם יש לדברים משמעות מעבר לצורניות הסגנונית. כדי להרגיע אותם, הייתי יכול לדרוש בשבחה של שפה ההופכת את העבר לעתיד, והממזגת אותם בהווה. במקום זה, אפנה אל הפשט שבתופעה צורנית נוספת. כיצד מתארים אנו בסרט שלנו flash back, הבזק לאחור? המקרא עושה זאת שוב על ידי זה שבירת השרשור. הוא משתמש שוב בפועל בלשון עבר, ומתחיל שרשור חדש. את זאת מצאנו בפרשת בראשית (ג, כד - ד, א) בתיאור הגירוש מגן-העדן: "וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם וַיֵּשְׁבֶן מִקֶּדֶם לְגֹן עֵדֶן אֶת הַכְּרָבִים... וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן... וַתִּסֹּף לָלֶדֶת אֶת אָחִיו..." נזקק שוב להדרכתו של רש"י: "וְהָאָדָם יָדַע - כבר קודם העניין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן" אילו היה כתוב "וידע האדם את חוה אשתו", היינו חייבים להניח שיחסי האישות בין אדם לחווה, התרחשו אחרי הגירוש מגן העדן. אולם כתוב 'וְהָאָדָם יָדַע' והדבר מחזיר אותנו אחורה בזמן, אל העבר של העבר, אל גן העדן.

להערה זאת חשיבות עקרונית. האם המיניות מופיעה רק אחרי החטא, במעין קריאה נוצרית? לא! המיניות הזדהמה בעקבות החטא, אך לא נולדה בעקבותיו. לפני החטא אנו קוראים (ב, כד): "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ - וַדָּבֵק בְּאִשְׁתּוֹ". חז"ל קראו פסוק זה כמעין תמצית של המוסר המיני: "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ", מכאן איסור העריות שבמשפחה, "וַדָּבֵק בְּאִשְׁתּוֹ" - מכאן איסור הניאוף, אך גם המאבק נגד קשרים מיניים מעוותים. מתוך כך "וְהָיוּ לְבֶשֶׁר אֶחָד". אֶחָד בצאצאים, ואֶחָד בקשר הגופני והנפשי בין איש לאשתו. את התמימות שלפני החטא מתארת התורה במצב בו העירום עדיין איננו פורנוגרפיה: "וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֶרְוָמִים... וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ" ממבטי התאוה הזרים, שעדיין לא נולדו. זהו המצב בו האהבה טרם הזדהמה טרם הפכה כפעמים רבות בימינו, מכשיר ליצירת גיהנום עלי אדמות. האהבה בין איש ואשה, ניתנה לנו על ידי הקב"ה בגן-עדן, ואנו מבטאים זאת באחת מברכות הנישואין: "שמח תשמח רעים אהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם, ברוך אתה ה' - משמח חתן וכלה".

"וַיִּאָּהֵב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל", אלא שהטרגדיות אפפו אהבה זאת: המרמה, הקנאה הכפולה, העקרות והמוות. עֲזָה כְּמוֹת אֶהְיֶה, מותה של רחל לא כבתה את אהבתו של יעקב. אף בזקנתו, כשקרבו ימיו למות הוא מבטא את אהבתו לרחל (מח, ז): "וַיֹּאנִי בְּבֹאִי מִפֶּדֶן מִתָּה עָלַי

רַחֵל". לא "מֵתָה", אלא "מֵתָה עָלַי", ביטוי שיביא את התנאים לומר "אין איש מת אלא לאשתו ואין אשה מתה אלא לבעלה" (סנהדרין כב ע"א).

מה למדנו מעצב וכאב אלה? קריאתי 'באיש האמונה הבודד' לרי"ד סולובייצ'יק הוליד בי תחושה שנדמה לי תענה על שאלה זאת. אנו נוטלים על עצמנו משימות הנובעות משאיפותנו למימוש עצמי, ואף להגשמת אידיאלים נעלים. אך, דווקא בעקבות כך, אנו שוכחים את הברכה היסודית ביותר, את עצם הקיום, "שהחיינו וקיימנו" ליום הזה. זה נכון לגבי היחיד, אך גם לגבי הזוג. היסוד העקרוני ביותר של האהבה, המשמש בסיס לקשר המיני, לשותפות החברתית והכלכלית, ל"יחד" שבטיפול בילדים ובמאבק לפרנסה, היא העובדה הכמעט שכוחה, שהאהוב נמצא על ידינו. זאת עובדה שלא תשכח דווקא, כאשר חלילה, תעלם בעקבות טרגדיה.

הסגנון המקראי הזכיר לנו את היותנו ייצורים בעלי תודעה חד-ממדית ומוגבלת, בעולם שהוא לכל הפחות דו-ממדי, ובו ישנו 'אתה' על יד ה'אני'. שתי ברכות, כמעט זהות, אנו מברכים בימי הנישואין. האחת, אותה הזכרנו לעיל: "משמח חתן וכלה", רואה את החתן והכלה, כשכל אחד לחוד שומר על האינדיבואליות שלו. הברכה, כדברי רש"י (כתובות ח ע"א) "תפלה היא שמתפללים ומברכין שיהו שמחים בהצלחה", כשני צירי חיים עצמאיים. בברכה האחרת,, האחרונה, אנו חותמים "משמח חתן עם הכלה" וכדברי רש"י, היא "שבח שמשבח להקב"ה שברא חתונת דיבוק איש באשה על ידי שמחה וחדווה". זוהי ברכה על הציר המשותף שנוצר, ובעיקר ברכה בעצם קיומו של האחר, שליטי"א.